

malej sociálnej skupiny a napokon sa podrobne zaoberala zmenami funkcie rodiny v socialistickej spoločnosti.

Z bratislavského Výskumného ústavu pedagogického sa zúčastnil na seminári prom. pedagóg Jozef Čihák, ktorý predniesol referát pod názvom *Morálne problémy mládeže*. Zdôvodňoval názor, že pri posudzovaní mravnosti mladých ľudí treba vychádzať z aspektu triednej morálky a zo všeludských noriem; treba vziať do úvahy vývin v posledných rokoch a súčasne rešpektovať potreby formovania mladého človeka. J. Čihák okrem toho informoval účastníkov seminára o niektorých pozoruhodných výsledkoch výskumných podujatí pracovníkov Výskumného ústavu pedagogického o mravnom vedomí mládeže.

Ku všetkým referátom, ktoré odzneli na piešťanskom seminári Socialistickej akadémie o etike, bola bohatá diskusia. Hlavné okruhy problémov, o ktorých sa diskutovalo, sa týkali niektorých otázok vymedzenia pojmu morálky, problematiky vzťahu etickej normy, zákona a zákonitosti, ďalší diskutujúci sa zaoberali významom mravnej oblasti pre spoločensko-politický život, otázkami výchovy a problémami mladej generácie z hľadiska mravnosti a teórie morálky.

Usporiadatelia seminára — ako to vyplýva z programu podujatia — si kládli za úlohu prispieť k riešeniu aktuálnych otázok života človeka, k zhodnoteniu významu morálneho faktora vo vývoji našej spoločnosti (kritika jeho precenenia i podcenenia), politického významu vývoja mravného vedomia spoločnosti a významu etiky pre riadenie prácu. Na záver tejto správy možno len konštatovať, že seminár Etika a morálne problémy dneška splnil svoje poslanie a oboznámil záujemcov, ktorí sa na ňom zúčastnili, so súčasnou etickou problematikou. Naznačil tiež všestranné perspektívne riešenie úloh a problémov našej teórie morálky a v neposlednom rade bol cenným prínosom aj k riešeniu výchovných otázok, ktoré vznikajú v súvislosti s budovaním morálneho profilu socialistickeho človeka. S uznaním sa treba tiež vysloviť o organizačnej stránke seminára.

Dalimír Hajko

K NIEKTORÝM PROBLÉMOM MALOMEŠTIACKEJ MORÁLKY

Keďže sa u nás v poslednom období v politicko-verejnom živote veľa hovorí o malomeštiactve a malomeštiackej morálke, chcela by som sa pokúsiť o analýzu niektorých jeho charakteristík.

Pod malomeštiactvom rozumieme určitú životnú orientáciu, mentalitu, názory, morálku, spôsob uvažovania a životný štýl, ktoré vďaka buržoázii a maloburžoázii dostali pomerne ucelenú podobu, vyjadrenú v špecifickej sociálnej psychike a ideológii.

Mohlo by sa namietaf, či používanie termínu malomeštiactvo je oprávnené aj dnes, keď u nás neexistuje buržoázia a sociálna vrstva maloburžoázie už takmer zanikla. Okrem toho, tie vlastnosti, ktoré obyčajne spájame s malomeštiactvom, nachádzame u ľudí dávno predtým, ako sa sformovala maloburžoázia a zostávajú dlho potom, čo maloburžoázia ako spoločenská trieda zanikla. Je to síce pravda. Týmto pojmom súhrnne vyjadrujeme predovšetkým určitú životnú filozofiu a prax maloburžoázie, ktorá ju vykryštalizovala. Keďže však tieto vlastnosti nachádzame aj v iných dobách a nielen u maloburžoázie, tak si myslím, že tento pojem ako pracovný možno používať aj dnes.

Pri analýze malomeštiactva sa stretávame s určitou ťažkosťou, ktorá spočíva v tom, že na rozdiel od iných životných orientácií nemá malomeštiactvo svoju ucelenú, v systémovej podobe vystupujúcu teóriu. Do povedomia ľudí vniká hlavne v podobe životných múdrostí tzv. zdravého rozumu. Preto pri jeho rozbere nemôžeme vychádzať z rozboru teórie, z analýzy teoreticky zdôvodneného systému hodnôt, pretože ho vo sfére filozofického a etického myslenia niet. Tým, pravda, nepopierame, že malomeštiactvo má svojich ideových predchodcov a inšpirátorov. Objektom našej analýzy nebude teda oblasť teórie, ale skorej oblasť mentality a praxe malomeštiaka.

Pri vyčleňovaní najtypickejších črt malomeštiactva a jeho príčin budeme vychádzať z toho, čo nám zanechala kritická literatúra. Zároveň sa chceme pokúsiť odpovedať na otázku, či je malomeštiactvo dnes u nás len prežitkom starých, zaniknutých výrobných vzťahov vo vedomí ľudí, alebo má aj za socializmu svoje objektívne zdroje a v čom ony spočívajú? Ako odpoveď na túto otázku nebudeme brať len analýzu sociálno-ekonomických pomerov za socializmu, ale sa pokúsime zamyslieť nad tým, či sklon k malomeštiackej mentalite a životnej filozofii nie je ako tendencia ukrytý v existencii človeka vôbec, a či sa tento sklon nerealizuje v širšom meradle podľa vhodných spoločenských podmienok, ktoré môžu byť širšie, ako to dovoľuje sociálna základňa maloburžoázie?

Bola to práve kritika malomeštiactva, ktorá v podstate prispela k vytvoreniu jeho obrazu a pochopeniu jeho príčin. Predmarxistická tvorba, zvlášť umelecká, vytvorila nám obraz malomeštiactva predovšetkým z jeho mentálnych a morálnych vlastností, z jeho životného štýlu (Balzac, Maupassant, Flaubert, Gogol, Saltykov-Ščerdin a iní predstavitelia romantizmu a kritického realizmu). Predmetom tejto kritiky sa stáva malomeštiacka prízemnosť ideálov a ich predstava o šťastí ako stave dostatku, stabilizácie, harmónie a pokojnom živote. Šetrnosť, korupcia, úzera, chytračenie, obetovanie všetkého, čo je v človeku ľudské — rozumu, tvorivých schopností, energie, citov, ba aj života svojich najbližších — získaniu a rozmnoženiu vlastníctva, ktoré sa stáva zmyslom života malomeštiaka, formálna úslužnosť, ktorá má zakrytý egoizmus, meštiacky vzťah k rodinnému životu, erotike, jeho strach pred škandálom, jeho veľkoleposť, dvojtvárnosť, prostrednosť, filisterstvo — to všetko bolo podrobené výsmechu a kritike. Tým, že umenie urobilo meštiaka predmetom svojho umelecky verného zobrazenia, snažilo sa priblížiť k čo najobjektívnejšiemu opisu spoločenského prostredia, vytvorilo akúsi anatómiu ľudského charakteru určitej doby, ako aj anatómiu spoločenských vzťahov a pomerov. (Engels s uznaním konštatuje, že Balzac sústreďuje vo svojich dielach celé francúzske dejiny a čítanie jeho kníh mu dalo viac, dokonca i v poznaní ekonomických detailov, ako knihy všetkých špecialistov — historikov, ekonómov a štatistikov tých čias.)

Záujem ideológov proletariátu o malomeštiactvo súvisel s úlohami, ktoré pred proletariát postavili dejiny a ktoré Marx a Engels teoreticky zdôvodnili vo svojej teórii vedeckého komunizmu. Malomeštiacka životná filozofia a morálka, ale hlavne z nej vyplývajúci životný a politický postoj, ktorým boli v tom čase zaťažení aj sami proletári, najmä preto, že sa grupovali z maloburžoázie a žili v maloburžoáznom prostredí, predstavovali veľké nebezpečenstvo pre hnutie proletariátu, pre revolúciu a socializmus. Preto kritizovali Marx, Engels a neskôr aj Lenin tie črty malomeštiactva, ktoré sú vyjadrením určitého politického postoja a ktoré nachádzajú svoje teoretické vyjadrenie v rôznych formách a koncepciách socializmu (a ako ho prakticky dosiahnuť), či už ide o malomeštiacky socializmus (reprezentovaný Proudhonom), alebo kasárenský rovnostársky komunizmus.

Zásluhou klasikov marxizmu-leninizmu bolo, že nielen odsudzovali vlastnosti, povahové črty, životné postoje, pravidlá a princípy konania maloburžoá a jeho životné

a mravné hodnoty, ale snažili sa nájsť aj ich objektívne príčiny. Malomeštiactvo nie je iba psychologickým charakterovým fenoménom, ale predovšetkým sociálno-triednou kategóriou. V kapitalistickej spoločnosti, ktorá rozdelila a ustavične rozdeľuje ľudí na triedu čírej práce, zostáva veľká masa ľudí, ktorí sú na jednej strane vlastníkmi výrobných prostriedkov, ale na druhej strane zvyčajne nepoužívajú nájomnú pracovnú silu, ale pracujú sami. Je to tá oblasť sociálno-ekonomického bytia, kde „súkromné vlastníctvo úplne splyva s prácou“¹. Máme tu na mysli drobných remeselníkov, obchodníkov, poľnohospodárov — maloburžoáziu. Postavenie tejto sociálnej vrstvy je však veľmi neisté. Hrozí jej neustále možnosť zdeklasovania. Dejiny kapitalizmu od jeho manufaktúrnej podoby cez klasickú strojovú výrobu, mechanizáciu až k automatizovanej výrobe sú toho dôkazom. Je to práve táto *prostrednosť* spoločenského postavenia maloburžo a buržoáznej spoločnosti a ňou podmienená existenčná neistota a nestálosť, ktorá má zásadný význam pri formovaní jeho psychiky, životnej filozofie, morálky, vkusu, ktorá podmieňuje jeho spôsob uvažovania a modifikuje jeho egoizmus a individualizmus ako najtypickejšie znaky charakteru a morálky všetkých súkromných vlastníkov.

Maloburžo je neustále zmiataný protirečeniami svojho materiálneho bytia prejavými v protirečeníach vlastnej psychiky. Preto celá jeho životná aktivita je namierená na zmiernenie týchto protikladov, na vytvorenie stability svojho postavenia, na hľadanie istoty, bezpečia a pokoja, na udržanie aspoň daného stavu vecí, keďže možnosť podstatného zlepšenia jeho existenčných podmienok je pre neho viac-menej nemožná, lebo nezávisí od jeho vôle, želania a úsilia. Marx v súvisi s rozborom Proudhonovej knihy *Filozofia biedy* veľmi výstižne charakterizoval malomeštiaka: „Maloburžo je prinútený stať sa v pokrokovej spoločnosti svojim postavením jednak socialistom, jednak ekonomom. To znamená, že je zaslepený nádherou veľkoburžoáziou a spolucíti s utrpením ľudu. Je súčasne buržo a ľud. V hĺbke svojho srdca si s hrdosťou nahovára, že je nestrannícky, že našiel správnu rovnováhu, ktorá sa vraj líši od zlatej strednej cesty (juste milieu). Takýto maloburžo zbožštuje protirečenie, lebo protirečenie je jadrom jeho bytia. Je stelesnenou akciou sociálneho protirečenia. Musí teóriou ospravedlniť to, čím v praxi je...“² „...je však len maloburžo, ustavične sa zmietajúci medzi kapitálom a prácou, medzi politickou ekonomikou a komunizmom... Je zložený zo samého „jednak“ a „onak“. Taký je vo svojich ekonomických záujmoch, a teda aj vo svojej politike, vo svojich náboženských, vedeckých a umeleckých názoroch. Taký je vo svojej morálke, taký je in everithing (vo všetkom). Je stelesneným protirečením“³.

Na základe obrazu, ktorý vytvorili o malomeštiactve jeho kritici a najmä klasici marxizmu-leninizmu, môžeme vyčleniť najzákladnejšie črty malomeštiactva. Sú to: egoizmus, individualizmus, oportúnnosť, kompromisníctvo, utilitarizmus, dvojtvárnosť a karierizmus.

Tieto vlastnosti sa prejavujú v postojoch a činoch mnohých ľudí aj za socializmu, pričom sa striedajú obdobia vcelku nemalomeštiackeho, socialisticky tvorivého a aktívneho vzťahu k svetu a udalostiam s obdobiami, keď začínajú spomínané črty charakterizovať postoje a činnosť veľkého počtu ľudí a nadobúdať dokonca podobu správnych a normálnych noriem konania. Vzniká teda otázka, či malomeštiacka životná filozofia, morálka a politický postoj nemajú širšiu sociálnu základňu, ako je bytie maloburžo a, či nesúvisia nejako aj s bytím človeka vôbec?

Keď hovoríme o širšej sociálnej základni, myslíme tým tzv. stredné sociálne postavenie v sociálnej štruktúre, a to či už za kapitalizmu, alebo za socializmus. Ide

¹ Marx — Engels, *Nemecká ideológia*, 1961, 63.

² K. Marx, *Bieda filozofie*, 1955, 15—16.

³ Tamtiež, 1955, 35—38.

tu jednak o stredné sociálne postavenie v ekonomických pomeroch, jednak o stredné postavenie v hierarchii služobného, funkcionálneho rebríčka. A keď hovoríme o väzbe spomenutých vlastností na bytie človeka vôbec, myslíme tým to, že človek v svojej podstate je aj tvor prírodný a najprotirečivejší. Ako súčasť prírody je podmienený svojím životným prostredím a zároveň, na rozdiel od iných prírodných tvorov, je tvorom praktickým, čo znamená, že na základe cielavedomého projektu prekračuje svoju podmienenosť prostredím, prispôsobuje si ho svojim zámerom, dáva mu svoj rozmer, tvorivo ho pretvára. To znamená, že nie je vo svojich životných prejavoch určený iba hotovou danosťou, minulosťou a súčasnosťou, ale aj svojou budúcnosťou, ktorú pred seba kladie v podobe projektov a ideálov zmeny prostredia a seba samého. Tým vytvára v danej skutočnosti nové javy, ktoré sa predtým nenachádzali ani v prírode ani v spoločnosti. Cez stvárnňovanie skutočnosti rozvíja nielen spoločenskú realitu, ale mení aj svoju vlastnú podstatu. Napriek tomu však zostáva vo svojej podstate aj prírodným tvorom. S jeho telesnosťou, ktorú si uvedomuje, spája sa u neho pocit bolesti a pôžitku, ako aj existenciálny strach zo svojej konečnosti, zo smrti, ktorý tiež pôsobí ako determinanta jeho činov. Jeho telesnosť a jeho telesné potreby, ako napr. hlad, sklon k sebazáchove a sebaláske, predstavujú energiu, ktorá ho ženie k aktívnemu vzľahu k svetu, ale zároveň aj k pohodlnosti, k šetreniu energiou, bezrizikovitosti, neangažovanosti, pasivitě, k prispôsobivosti a k uspokojeniu sa s dosiahnutým. Tieto tendencie, ktoré sa viažu na biologickú existenciu človeka, nie sú však len negatívnymi, konzervatívnymi a zavrhnutiahodnými momentmi ľudského individua (ako to posudzuje náboženstvo). Sú nevyhnutným predpokladom tak jeho biologickej, ako aj spoločenskej existencie. Sú zamerané na udržanie a akumulovanie jeho aktivity, a na druhej strane ich realizácia predpokladá aktivitu, zameranú na vytvorenie vhodných podmienok na ich uplatnenie.

Reálna existencia protirečivých tendencií v jeho telesných sklonoch (pre ktoré využíva svoj rozum), ako aj reálne životné podmienky a požiadavky kladené na človeka a jeho morálku od spoločnosti, skrývajú v sebe abstraktnú možnosť prevahy jedných nad druhými, v závislosti od typu človeka, ale najmä od sociálno-ekonomických podmienok jeho života. Skryté sú tu teda aj abstraktné možnosti dvoch principiálne odlišných morálok: morálky „živočišnej“, živelnej, utilitárnej a morálky založenej na ideáloch humanizmu, sebazdokonaľovania a pretvárania životného prostredia v súlade s týmito ideálmi.

I keď človek má po biologickej stránke svojho bytia sklony k egoizmu a egocentrizmu a nemôže sa vo svojich akokoľvek humánnych činoch úplne odmyslieť sám od seba, od potrieb svojho tela, svojej osoby, pretože žije svoj osobný, nikým nenahraditeľný život, nemusí byť skutočným egoistom. V histórii ľudstva bolo obdobie, keď ním ani byť nemohol. Vtedy však taktiež nemožno hovoriť o jeho morálke v pravom zmysle slova, pretože človek vtedy nemusel riešiť morálne problémy. Ide o primitívne spoločnosti, v ktorých v dôsledku biednych výrobných možností bola nutná absolútna nadvláda kolektívu nad jednotlivcom a všeobecná negácia individuálnych potrieb a individualizácie človeka vôbec. Vtedy kolektív vystupoval voči iným kolektívom a jednotlivcom ako absolútny egoista a v boji o život mohol obstáť len pri absolútnej moci kolektívu nad jeho členmi. Spoločnosť tu nepôsobila v podobe morálnej normy, ale skôr v podobe slepej neuviedomej prírodnej nevyhnutnosti. Jednotlivec vtedy ešte nepretrhol, ako hovorí Marx, pupočnú šnúru, ktorá ho spájala s ostatnými ľuďmi do prírodného celku. Mimo dimenzie priameho splynutia s kolektívom bol život jednotlivca nemožný.

Na pozadí vyčleňovania sa súkromného vlastníctva zo spoločenského vlastníctva

prebieha proces personalizácie človeka ako proces vyčleňovania sa jednotlivcov — súkromných vlastníkov z pôvodného pokrvného spoločenstva. Súkromné vlastníctvo nútilo jeho vlastníka, aby popretľahal pôvodné zväzky a normy rodového spoločenstva, aby prehodnotil jeho hodnoty, ktoré sa dostávajú do rozporu s novými záujmami jednotlivca v jeho bezprostrednom bytí ako súkromného vlastníka. Vlastníctvo ho núti riskovať svojím životom, ale už len za seba. Vedie ho k sebauvedomeniu a k sebazpoznaniu ako v podstate egoistickej bytosti, u ktorej sa formuje pocit a vedomie zodpovednosti za svoje vlastné rozhodnutia a činy, pretože ako súkromník pociťuje dôsledky svojich rozhodnutí a činov bezprostredne sám na sebe. Vo svojej činnosti sa prestáva riadiť záujmami spoločenstva, ktoré pred ním vystupujú ako zákony bohov, ako tabu a mravy jeho rodu (teoreticky ich ešte uznáva, ale porušuje ich prakticky) a začína sa riadiť osobnými záujmami, osobným prospechom, úžitkom. Tak vznik a existencia súkromného vlastníctva podložila sociálnu oporu pod prírodno-biologické predpoklady ľudského egoizmu, prakticky vyjadrené v jeho „sebaláske“, vyhýbaniu sa nepríjemným pocitom a vyhľadávaniu pocitov príjemných. Tieto predpoklady na báze súkromného vlastníctva vystupujú už ako druhotné a pohlcujú sa egoizmom založeným na tomto súkromnom vlastníctve. Egoizmus sa nám teda predstavuje ako sociálna a etická kategória. Človek až neskôr teoreticky zdôvodňuje svoj egoizmus a dáva mu charakter prirodzenej morálky. Veľkoburžoázia prejavuje svoj egoizmus už celkom otvorene v tej najhrubšej podobe. Nehanbí sa zaň a považuje ho za najprírodzenejší a najpodstatnejší moment ľudskej povahy. Malomeštiak v dôsledku svojho sociálneho postavenia ho však často ešte zakrýva rôznymi frázami, zaobalenými do aktuálnej spoločenskej terminológie. Napríklad za socializmu sa princípom materiálnej zainteresovanosti snaží zakrývať svoju jednostrannú prax využívania socializmu a jeho výhod pre svoje osobné ciele.

K tomu, aby sa človek mohol realizovať a potvrdiť ako človek a osobnosť, musí si osvojiť a osvojiť svet hmotnej a duchovnej kultúry, musí ju zvládnuť a premeniť tento všeobecný základ ľudského bytia ako bytia ľudského na svoje osobné kvality, na svoju vlastnú podstatu. Keďže však na určitom stupni vývoja ľudských dejín, na ktorom panuje ešte obmedzenosť, nedostatok produkcie hmotných hodnôt dennej potreby, sa súkromné vlastníctvo už vsunulo medzi fyzický zdroj človeka a proces jeho poľdštvovania, či osvojenia si ľudskej hmotnej a duchovnej kultúry, tak sa pozornosť človeka, jeho záujem a motívy jeho činnosti sústreďujú predovšetkým na *vlastnenie* produktov ľudskej činnosti, predovšetkým v podobe peňazí ako všeobecnej možnosti a prostriedku osvojenia si rôznych hodnôt. Vlastníctvo a jeho miera dáva nám tu diferencované možnosti uplatnenia aktivity človeka, možnosti seberealizácie, a vo vedomí vlastníka, najmä malého, ktorý ešte riadi svoje hospodárstvo, sa javí ako vlastná seberealizácia a potvrdenie schopností človeka, ako aj iných ľudských potrieb. „Súkromné vlastníctvo z nás urobilo takých hlupákov a obmedzencov, že nejaký predmet je *naším predmetom* iba vtedy, keď ho máme, iba vtedy, keď pre nás existuje ako kapitál alebo keď ho bezprostredne máme, keď ho bezprostredne jeme, pijeme, nosíme na tele, bývame v ňom atď. . . Peniaze tým, že majú *vlastnosť* všetko kupovať, tým, že majú vlastnosť osvojiť si všetky predmety, sú teda *predmetom* v zvláštnom zmysle. Univerzálnosť ich vlastnosti je všemohúcnosť ich podstaty; sú teda všemohúcou bytosťou . . . Peniaze sú kupliarom medzi potrebou a predmetom, medzi životom a životným prostredím človeka. Avšak to, čo mi sprostredkuje *môj život*, *sprostredkuje* mi taktiež bytie druhých ľudí pre mňa. To je pre mňa iný človek.“⁴

Až v tom období, keď je možné dosiahnuť na základe iných činností, bezpro-

⁴ K. Marx, *Ekonomicko-filozofické rukopisy*, 1961, 125.

stredne bez súkromného vlastníctva životnú úroveň, akú má vlastník, nastáva oddelenie potreby vlastníctva ako jedinej možnosti sebarealizácie od potreby ovládania, riadenia, spravovania vecí človekom.

Na potrebu sebarealizácie a aktivity človeka, ktorú človek uskutočňuje v spoločnosti iných ľudí, nadväzuje aj potreba *uznania hodnoty človeka ako človeka*, v danom vzťahu predovšetkým ako schopného, resp. úspešného. Týmto uznaním si človek zabezpečuje, že sa k nemu nemožno správať ako k hociktovej inej veci ich manipulovania a ovládania, ale, že musia rešpektovať jeho schopnosti, jeho individualitu, jeho špecifikum.

Rozdiely sú v tom, akú cestu si človek zvolí pre svoju aktivitu, pre svoje schopnosti, akou cestou sa sebarealizuje a ako chce dosiahnuť toto uznanie. Za podmienok nedostatku a najmä v podmienkach súkromnovlastníckych vzťahov väčšina ľudí neprekračuje a nepovznáša sa nad tieto podmienky a volí takú cestu svojej aktivity a uznania, ktorú im vnucujú tieto podmienky. Riadia sa princípom bezprostrednej životnej skúsenosti, že svoj život nerozvinú najviac cez rozvoj druhého človeka, ale na jeho účet, keď ho využijú ako prostriedok svojho vlastného rozvoja.

Pri normálnom ľudskom spôsobe uznania hodnoty a zásluh človeka, človeku často stačí, keď sa realizuje vo výsledkoch svojej činnosti, ktorá je alebo môže byť iným osožná. I keď človek samozrejme potrebuje aj ocenenie od iných ľudí a spoločnosti. Nevšímavý postoj iných k hodnote jeho činnosti môže ho odradiť, pretože sám nemôže vždy postihnúť jej skutočnú hodnotu pre iných, môže ju pociťovať ako zbytočnú, pre ľudí nepotrebnú, čím sa mu aj jeho sebaistoť a zmysel vlastného života stráca. V tom prípade, ak však človek sústreďuje pozornosť predovšetkým na samo ocenenie (a hlavne jeho formu) a nie na skutočné výsledky svojej činnosti a ich dosah pre iných, hovoríme o *karierizme*.

Ako sme už poukázali, malomeštiak je stelesnené protirečenie. Avšak protirečenia nenávidí. Nechce byť rozdvojeným, vyhýba sa konfliktom a napätiam. Omnoho viac ako ľudia v inom habite sociálneho bytia až chorobne túži po pokoji, stálosti, istote a nenávidí sociálne premeny. Pokoj môže dosiahnuť fakticky alebo formou ilúzie. Fakticky ho dosahuje neangažovanosťou v spoločenských veciach a premenách, pružným prispôbením sa každej prevahe moci a situácie, ktorú sa snaží využiť len pre svoj úzkoprý osobný prospech. Iluzórne ho dosahuje v rámci či už všedného, alebo aj teoretického myslenia viacerými spôsobmi. Vidí len jednotlivé javy, pripúšťa, ba zdôrazňuje, zbožňuje ich nezávislosť, výlučnosť, protikladnosť, ale poprie ich vlastnú vnútornú spätosť. Na to mu stačí, ak neuzná existenciu jednej stránky daného javu, tej, ktorá je preňho negatívna, nepríjemná. Najčastejšie mu ani nejde o vedomý klam, ktorým chce zakrývať svoje praktické manévrovanie vo využívaní skutočných rozporov pre svoje egoistické ciele, alebo o vedomý sebaklam, v ktorom sa cíti príjemne a sebaisto, ale skorej tu možno hovoriť o jeho spôsobe myslenia, ktorý sa mu javí ako prirodzený, morálny a zdravý. Takýto spôsob myslenia a videnia sveta živí v ňom optimizmus a *romantizmus*.

Protirečivá skutočnosť však pomerne ľahko rozbíja túto romantickú ilúziu, najmä ak protirečenia narastú a vyostria sa. Vtedy aj malomeštiak je nútený uznať jej protirečivú konfliktovú povahu. V danom prípade sa však malomeštiak rýchle orientuje a nachádza druhý, ale v podstate ten istý spôsob, ako si zabezpečiť pokoj a zakryť pred druhými a niekedy aj pred sebou samým svoju utilitárnu každodennosť. Priznáva síce existenciu protikladov, ale „humanisticky“, najčastejšie však z neschopnosti hlbšieho dialektického myslenia zostáva na povrchnom metafyzickom štádiu poznania a fixuje tieto protiklady ako čisto vonkajšie, vnútorne medzi sebou nespäté, náhodné, jestvujúce

iba vedľa seba a absolútne sa vylučujúce. Riadi sa aj v tomto prípade výlučne zásadami formálnej logiky, ktorá pozná iba jednotlivé veci, ich totožnosť so sebou samými alebo ich vonkajšiu rozdielnosť, respektíve ich absolútnu protikladnosť. Malomeštiak „odstraňuje“ túto protirečivotť vecí tým, že sa pokúša likvidovať negatívne stránky vecí a zachovať len ich pozitívne stránky. Tým vlastne odstraňuje zdroj pohybu, zmeny, vývoja vecí. Ak si však vytýčime za úlohu odstrániť zlú stránku — hovorí Marx — pretneme tým celý dialektický pohyb. O to však malomeštiakovi ide. Ešte šťastie, že nemá vždy takú moc, aby bol schopný poodstraňovať všetky negatívne stránky, a tak zakonzervovať spoločenským vývojom dosiahnutý stav. Tu je základ jeho *reformizmu* a ilúzií. Nejde mu o kvalitatívnu zmenu jestvujúceho, ale len o jeho vylepšenie.

Tým nechceme povedať, že by ľudia nemohli a nemali zabrániť vzniku a rozšíreniu niektorých javov, alebo že by nemali prijať také opatrenia, aby sa negatívnosť javov plne neprejavila. Rozdiel je však v tom, či ide o odstránenie, likvidáciu záporných a ponechanie kladných momentov javu, a keď ide o zabránenie tomu, aby sa negatíva mnohých javov plne prejavili na živote ľudí. Pritom si však treba uvedomiť, že opatrenia použité k zábrane vzniku daného javu alebo k nedopusteniu plného prejavu jeho negatívnosti vytvárajú novú skutočnosť, ktorá má pre ľudí často nepredvídané nielen kladné, ale znova aj záporné stránky. Odstránením negatíva daného javu ho kvalitatívne pretvárame na iný.

Malomeštiak však zo zásady nerozlišuje hlavné, dominujúce a vedľajšie, druhoradé protirečenia, postavenie týchto určení a protikladov pri celkovej charakteristike daného javu, či ich význam pre existenciu daného javu „pre seba“ a „pre nás“. Keď má povedať, ktorá stránka je rozhodujúca v určení charakteru daného javu, alebo keď má ukázať, ktorá z protikladných tendencií v ňom obsiahnutých sa má plne realizovať, keď sa má postaviť na stranu jednej z nich a angažovať sa pre jej realizáciu, teda keď má riešiť otázku „*buď — alebo*“, vtedy malomeštiak zostáva nerozhodným a neodvážnym. Plne sa nerozhodne a neangažuje ani pre jeden protipól (iba ak jedným z protipólov nie je on sám, jeho bezprostredný záujem), a pri slovnom chytrčení, napríklad tvrdení, že každý z protipólov má pravdu, zostáva len na stanovisku „*i — i*“. A tu sa nám črtá ďalšia zvláštnosť logiky malomeštiackeho uvažovania, ktorá vyjadruje jeho *kompromisníctvo*. Protirečenie „*rieši*“ a vlastne ho vôbec nerieši, pretože sa plne nerozhodne a neangažuje ani pre jeden jeho protipól, pre ten protipól, ktorého rozvoj vedie danú kvalitu za jej mieru a premieňa ju na inú kvalitu. Riešenie protirečenia vidí v eklektickej syntéze, v spojení kladov jedného i druhého protikladu, v zmierení protikladov a pritom sa domnieva, že našiel správnu mieru, novú tretiu a najsprávnejšiu cestu.

Nerozhodnosť a neangažovanosť pre tú alebo onú stránku a zotrvávanie na spojkách „*i — i*“ dáva malomeštiakovi fasádu životom skúseného človeka a „*veľkého dialektika*“, a zároveň mu umožňuje prežiť, pravda, bez vyhraneneho charakteru, bez chrbtovej kosti každú situáciu. Malomeštiak v tomto smere nie je silou spoločenského pokroku a procesu poľudšťovania a personalizácie človeka, je skôr silou, ktorá takmer vždy prežije spoločenskú premenu, ale nie je jej impulzom a realizátorom. Len v tom prípade, ak jedným z protikladov spoločenskej skutočnosti je sám malomeštiak a jeho záujmy, ak sú jeho existenčné záujmy ohrozené, malomeštiak živelne a rýchle opúšťa zásadu „*i — i*“ a jednoznačne sa prikláňa k zásade „*buď — alebo*“, a to v smere svojho prospechu. A tu sa nám objavuje ďalšia jeho črta — *spontánny radikalizmus*, ktorý má však iba tzv. „*pivný*“ charakter. Jeho radikalizmus je pseudoradikalizmom a *anarchizmom*.

Mohlo by sa povedať, že aj proletár háji len svoj osobný, egoistický záujem.

Neháji ho však na úkor príslušníkov svojej triedy. Má vypestovaný cit solidarity a kolektívnosti. Jeho súkromný, osobný záujem splyva v základe so záujmom jeho triedy. Nie je však len egoistickým záujmom jeho triedy, ale vyjadruje v tendencii záujem a túžbu ľudstva po odstránení ekonomickej nerovnosti, vykoristovania, biedy a akéhokoľvek útlaku.

Vzniká nám však otázka, či každý človek nie je vnútorne protirečivý, či netúži po pokoji a existenčnej istote a či v zabezpečovaní tohto životného pokoja a istoty nehľadá určitú mieru, či zmiernenie napätia medzi protikladnými silami. Ide o otázku, či v základoch života a v spôsobe uvažovania každého človeka nie je sklon k malomeštiactvu, teda k malomeštiackemu *konzervatívizmu, oportunizmu, konformizmu a snaha uchovať za každú cenu svoj biologický život ako najvyššiu hodnotu*. Teda čím sa líši malomeštiacky spôsob života a najmä uvažovania od spôsobu života iných sociálnych skupín?

Fakticky i skutočnosť i každý človek je vnútorne protirečivý, rozdvojený a trpí touto protirečivosťou a rozdvojenosťou, prežíva tragiku protirečivosti seba i skutočností, ktorá vchádza do neho ako podmienka jeho života. Úporne sa snaží dosiahnuť bod existenčnej istoty, pokoja, pohodlia, dôkazom čoho je jeho aktivita, zameraná v tomto smere, i jeho ideály, ktoré odrážajú protirečivosť a konfliktovosť života v podobe negácie toho, čo je človeku v živote nepríjemné, čo ho trápi. Avšak rozdiely sú už v množstve a intenzite životných protirečení, konfliktov a tragédií u ľudí s rôznym sociálnym bytím. Maloburžo a vôbec človek z takzvaných stredných sociálnych vrstiev má týchto životných protirečení a z nich vyplývajúcich obáv a neistôt a teda i túžob ich preklenutia oveľa viac ako ľudia iného sociálneho bytia, pretože jeho sociálne bytie je vnútorne, vo svojich základoch rozdvojené, protirečivé a neisté, kým ľudia z iných sociálnych vrstiev majú jeden — pomerne natrvalo ustálený — základ svojho sociálneho bytia, pričom vládnuce triedy majú tento základ i právom kodifikovaný a štátnou a vojenskou mocou ochraňovaný.

Ďalej sú rozdiely obzvlášť badateľné i v chápaní životných protirečení, v životnom zameraní i v spôsoboch ako týmto protirečeniam predchádzať, respektíve ako ich riešiť. Tieto rozdiely vyplývajú teda v celku z ekonomickeho postavenia ľudí a z ich ekonomických, či materiálnych záujmov. Toto postavenie v celku a spravidla podmieňuje životnú orientáciu ľudí, ich životnú filozofiu a systém ich hodnôt, v súlade s ktorými potom človek hodnotí a riadi svoj život, svoju činnosť, stavia sa k životným konfliktom i k svojim materiálnym záujmom. Malomeštiak pod tlakom životných skúseností stráca teocentrický uhol životného zamerania veriaceho človeka, nedospieva však ešte k plne antropologickému zornému uhlu, pretože sa zastavuje len pri jednom póle antropologického zorného uhla, len pri sebe a zostáva živočíšnym egoistom. Keďže sa má lepšie ako bedár a proletár, neprenáša svoje túžby do posmrtného života. Keďže sa však bojí zmeny, pretože nikdy nevie, čo mu prinesie, ale v každom prípade narúša jeho pokoj a prináša ďalšiu neistotu, chce zachovať za každú cenu status quo. Táto túžba je v určitom zmysle ilúziou, hoci to nechce vidieť a ani sa mu taká nejaví. Veď keď sa riadi vo vlastnej praxi osvedčenými zásadami, i keď nezlepší svoje postavenie, aspoň vždy nejakو prežije. Je to túžba, ktorá sa mu javí omnoho realistickejšia ako viera nábožného človeka v opravdivosť posmrtného života.

Naproti tomu človek, ktorý si stavia vyššie ciele ako zachovanie a udržanie svojho života, majetku a postavenia a má dialektický prístup k svetu, i keď túži po životnom pokoji, úspechu a šťastí, vie, že takýto život, pokoj a šťastie sú len body, ktoré, ak dosiahne, vzniknú mu znova nové problémy, ktoré musí riešiť, a tak daný bod a stav prekročí, ak má žiť a zachovať sa ako človek, t. j., ak má dať životu a jeho podmien-

kam ľudskejšiu podobu. Vie, že vývoj sa uskutočňuje cez protirečenia, ktoré musí riešiť v súlade s ich charakterom a so svojimi cieľmi, ktoré si vždy znovu a znovu tvorí a formuje vychádzajúc z dosiahnutého stavu. Pokoj je len dočasný, predstavuje len medzníky, ktoré musí človek dosiahnuť, aby nimi otváral cestu realizovania novej skutočnosti, cestu k svojej budúcnosti. Ani komunistovi však nie je pritom cudzie hľadanie menšieho odporu, menšieho napätia medzi sociálnymi protikladmi. Skúma tendencie vývoja protirečivého napätia medzi sociálnymi protikladmi, hľadá pre ľudí najschodnejšie modely riešenia ich konfliktov, pričom bezprostredné osobné záujmy podriaďuje progresu humanizácie človeka a jeho vzájomných vzťahov. Jeho dohody, kompromisy nie sú teda bezzásadovým kompromisníctvom živelnosti, ale ani jeho revolučnosť nie je živelným anarchistickým používaním násilia, teroru a nihilistickým vzťahom k životu jedincov.

Pravda, problém radikálnosti, kompromisu a oportunistu je omnoho zložitejší, než ako sme ho tu vyjadrili. Avšak práve v riešení (a to hlavne praktickom) sa vyjadrujú rozdiely medzi malomeštiackym a revolučným postojom.

Na záver môžeme povedať, že podstatou malomeštiactva nie je teda aktivita cielavedome zameraná na prispôsobovanie a osvojovanie si sveta, hoci navonok sa činnosť malomeštiaka môže aj takto javiť, ale je to prispôsobovanie sa svetu, prisvojovanie si a využívanie hotového ako prostriedku uspokojovania svojich individuálnych žiadostivostí, potrieb a záujmov. Nestačí malomeštiactvo len kritizovať. Ani výchova nie je všemohúca, i keď jej význam je veľký, pretože na malomeštiacku životnú orientáciu sa môže dostať každý, ak nemá svoju nemalomeštiacku orientáciu hlboko teoreticky zdôvodnenú. No nemenej dôležité je vytvárať aj objektívne podmienky, a to aj takými opatreniami, ktoré budú nezodpovednosť, ľahostajnosť a podobné negatívne vlastnosti priamo potláčať. Keďže malomeštiak je zameraný predovšetkým ekonomicky, na získanie osobného prospechu, tak treba aj tieto prostriedky (ako napríklad materiálnu zainteresovanosť) využiť na jeho morálnu prevýchovu.

Zdena Hlávková